

Předběžná a metodická sdělení

LEXIKÁLNÍ PŘÍSTUP KE STUDIU OSOBNOSTI IV: SEZNAMY TERMÍNŮ POPISUJÍCÍCH OSOBNOST

MARTINA HŘEBÍČKOVÁ

Psychologický ústav AV ČR, Brno

ABSTRACT

Lexical approach to the study of personality IV: Lists of terms describing the personality

M. Hřebíčková

The aim of the article that follows three preceding theoretical studies is to present the proceeding and results obtained at setting up the lists of personality relevant terms.

According the given instructions, four categories of personality relevant terms were excerpted from the Dictionary of Literary Czech Language: (1) adjectives (lazy); (2) attributive nouns (laziness); (3) type nouns (lazy fellow); (4) verbs (to laze), and their semantic reduction was carried out.

We found that 16 % of adjectives are potentially personality relevant. Personality relevant

attributive nouns are somewhat more frequent (7 %) than the type ones (5 %). Concerning verbs, 7 % of terms were evaluated as personality relevant.

The results are compared with the data from lexical studies in five European languages.

Particular lists of personality relevant terms form the basis for their systematic and detailed taxonomy.

key words:

psycholexical study,
personality descriptors,
taxonomy

klíčová slova:

psycho-lexikální studie,
osobnostní deskriptory,
taxonomie

LEXIKÁLNÍ VÝZKUMY

Cílem článku, volně navazujícího na předchozí tři teoretické studie (Hřebíčková, 1993; Hřebíčková, Čermák, Osecká, 1993; Čermák, Hřebíčková, Osecká, 1994), je prezentovat postup a výsledky při vytváření seznamů osobnostně relevantních termínů¹⁾ – přídavných jmen (líný), atributivních podstatných jmen (lenost), typových podstatných jmen (lenoch) a sloves (lenošit).

Zastánci lexikálního přístupu se pokoušejí postihnout strukturu osobnosti na základě analýzy jazyka užívaného k jejímu popisu. Většinou se jako východiska používají přídavná jména vybraná ze slovníku, která jsou na základě specifických kritérií

Došlo: 1. 7. 1994; M. H., Psychologický ústav AV ČR, Veveří 97, 602 00 Brno

Studijní pobyt autorky na Univerzitě v Bielefeldu (SRN) financovala nadace Heinrich-Hertz-Stiftung (Ministerium für Wissenschaft und Forschung des Landes Nordrhein-Westfalen).

Tato studie je součástí grantového projektu č. 406/93/1255 „Strukturální model osobnosti založený na lexikální analýze“ Grantové agentury České republiky, uděleného PhDr. Martině Hřebíčkové.

Za pomoc, rady a připomínky při práci na této studii děkuji PhDr. L. Osecké, CSc., PhDr. O. Řehulkové, prof. A. Angleitnerovi, PhDr. P. Borskému, CSc., PhDr. I. Čermákovi, CSc., PhDr. F. Ostendorfovi.

¹⁾ Za osobnostně relevantní považujeme takové termíny, které lze použít pro popis osoby nebo osobnosti.

redukována na reprezentativní soubor dispozičních deskriptorů. Respondenti pak posuzují sebe a blízké osoby na bipolárních nebo unipolárních škálách vytvořených na základě redukováného seznamu dispozičních přídavných jmen a jejich odpovědi jsou podrobeny faktorové analýze. Většina autorů se shoduje nejenom v počtu faktorů postihujících strukturu osobnosti, ale i v jejich interpretaci. Faktory jsou obvykle interpretovány jako I. Extraverze (Extroversion), II. Příjemnost (Agreeableness), III. Svědomitost (Conscientiousness), IV. Emocionální stabilita (Emotional Stability), V. Intelpekt (Intellect) nebo Otevřenost vůči zkušenosti (Openness to Experience).

Analýza českých osobnostně relevantních termínů navazuje na lexikální výzkumy osobnosti, které se v posledních 20 letech konstituovaly do podoby „Big Five přístupu“ (podrobněji např. John, 1990; Hřebíčková a kol., 1993; Čermák a kol., 1994).

KONSTRUKCE TAXONOMIE

Teoretickým východiskům při konstruování taxonomií osobnostních deskriptorů věnovali samostatnou studii John, Angleitner, Ostendorf (1988) a Hřebíčková (1993). Základním teoretickým předpokladem je volba termínů. Tyto termíny, které jsou posléze klasifikovány, vymezují okruh lexikálních kategorií, které taxonomie zahrnuje. V úvahu jsme vzali všechna podstatná jména, přídavná jména a slovesa použitelná k popisu osoby či osobnosti, která byla obsažena ve Slovníku spisovného jazyka českého (Academia, 1989).

John, Goldberg, Angleitner (1984) nabízejí jemnější diferenciaci podstatných jmen. Tito autoři navrhují analyzovat odděleně typová a atributivní podstatná jména. Typová podstatná jména (vtipálek, génius, strašpytel) charakterizují konstelaci rysů, vztahujících se k určitému typu osobnosti. Atributivní podstatná jména (citlivost, jízlivost, roztěkanost) jsou abstraktní podstatná jména, která se přímo nevztahují na osobu, ale na její rysy, chování, zkušenosti. Také v této studii rozlišujeme typová a atributivní podstatná jména.

VYMEZENÍ OSOBNOSTNÍ RELEVANCE

Instrukce pro vypisování osobnostně relevantních termínů ze slovníku jsme převzali z německé lexikální studie (Angleitner, Ostendorf, John, 1990).

Za osobnostně relevantní jsme ve slovníku považovali slova, která mohou být použita k tomu, aby se „chování a prožívání jednoho člověka odlišilo od chování a prožívání jiného člověka, tj. slova, která označují určité typické způsoby chování, prožívání nebo reagování individua“ (Allport & Odbert, 1936, s. 24). Tato základní definice osobnostně relevantních slov byla dále rozpracována v těchto třech rovinách: a) bylo stanoveno šest základních osobnostních charakteristik, b) byla stanovena vylučující kritéria, c) byl aplikován lingvistický test.

a) Z á k l a d n í o s o b n o s t n í c h a r a k t e r i s t i k y

Holandská (Brokken, 1978) a německá (Angleitner a kol., 1990) taxonomie nám sloužily jako východisko k identifikaci šesti základních osobnostních charakteristik (viz tab. 1). Na základě zahraničních zkušeností jsme mohli předpokládat, že tyto charakteristiky budou nalezeny ve Slovníku spisovného jazyka českého (Academia, Praha, 1989).

b) V y l u č u j í c í k r i t é r i a

Specifikovali jsme kritéria, podle nichž nebudou do seznamu osobnostně relevantních slov vybírána slova, vyjadřující charakteristiky společné všem lidem (např. narozený, dýchající, živý).

Tab. 1 Šest základních charakteristik osobnosti (převzato a upraveno podle A. Angleitnera, F. Ostendorfa, O. Johna, 1990)

	Přídavná jména	Atributivní podstatná jména	Typová podstatná jména	Slovesa
1. „Traits“ Rysy (stabilní vlastnosti)	přátelský	klid	agresor	uzavírat se
2. Stavy a nálady	iritovaný	nervozita	strašpytel	bát se
3. „Aktivity“ (zatajované charakteristiky)	váhavý	zájem	marnotratník	krást
4. Sociální role, vztahy a efekty	atraktivní	šarm	vtipálek	pečovat
5. Schopnost a talent	schopný	chápavost	génius	chápat
6. Fyzické charakteristiky, zjev	velký	zdraví	sexbomba	tloustnout

Vyloučili jsme termíny, které označují geografický původ (moravský, Hanák), národnost (český, Němec) a slova, označující povolání nebo profesní a školní aktivity (studentský, žák, fyzik). Předem jsme rovněž vyloučili metaforické výrazy, které mají pro popis osobnosti nejasný význam (růže, myš), i pojmy, které se používají pro popis jednotlivých částí těla, nikoliv celku (např. lesklé oči, růžový obličej). Do seznamu byly zařazeny běžně užívané metafory (bačkora, čuně, hvězda).

c) Lingvistický test

Posuzovatelé měli při výběru slov k dispozici lingvistický test (Brokken, 1978), který napomáhal při rozhodování, do které kategorie slovo zařadit. Nejdříve zvážili, zda lze slovo smyslupně dosadit do věty na místo „X“:

pro přídavná jména

Jak „X“ (aktivní, chytrý apod.) vlastně jsem?

pro atributivní podstatná jména

Kájova „X“ (otevřenost, pečlivost apod.) je pozoruhodná.

pro typová podstatná jména

Může člověk o něm nebo o ní říci – to je ale „X“ (génius, sexbomba apod.)

pro slovesa

Jestliže někdo „X“ (se bojí, se uzavírá apod.) častěji než ostatní, pak jeho chování charakterizuje jeho nebo její osobnost.

Každá z těchto čtyř vět usnadňovala posuzovateli rozhodnutí, zda slovo je či není osobnostně relevantní a do které ze čtyř kategorií má být zařazeno.

METODA

Metoda expertního posouzení

Osobnostně relevantní slova vybírala ze slovníku autorka, která od října 1992 do dubna 1993 pracovala pod supervizí profesora Angleitnera na Univerzitě v Bielefeldu (SRN). Podle stejných pokynů vypisovala z náhodně vybraných stránek slovníku (48 stran, 6 v každém díle) osobnostně relevantní slova další psycholožka.

Tab. 2 Vzorek termínů ze seznamu 4 513 přídavných jmen, 3 910 atributivních podstatných jmen, 2 809 typových podstatných jmen a 2 374 sloves popisujících osobnost, osobu

Přídavná jména	Atributivní podstatná jména	Typová podstatná jména	Slovesa
arogantní	abnormalita	asociál	abstrahovat
baculatý	bezmyšlenkovost	balík	balamutit
cynický	citlivost	cimprlína	cikánit
čilý	čtveráctví	čipera	čepýřit se
despotický	dědkovství	debil	dumat
elegantní	elán	egoista	erotisovat
fanatický	falešnost	fešák	fantazírovat
geniální	gaunerství	génus	grimasovat
hašteřivý	hbitost	hamižník	hašteřit se
chrabrý	chladnokrevnost	cholerik	chvalořečit
inteligentní	intuice	intrikán	imponovat
jízlivý	jízlivost	jeliman	jančit
kavalírský	klid	kapacita	kašparovat
líbezný	lišáckost	lidumil	lhát
macešský	moralismus	marnivec	mudrovat
nakvašený	nekorektnost	nula	nadávat
obrovitý	otylost	opatrník	oblafnout
pacifistický	panikářství	puntičkář	pyšnit se
rekovský	roztěkanost	rusohlávek	relaxovat
selhávající	řečnictví	řvoun	řevnit
šlachovitý	samochvála	sadista	selhávat
taktní	šaškovství	škádlil	šprýmařit
uměnímilovný	tvořivost	tyran	trucovat
vášnivý	uzavřenost	uchál	urážet
zakřiknutý	velikášství	vydřiduch	vtipkovat
žvatlavý	žárlivost	zádumčivec	žalovat

Materiál a postup

Po konzultaci s lingvisty jsme se rozhodli použít Slovník spisovného jazyka českého I-VIII (Academia, Praha 1989), který podle oficiálního údaje obsahuje 250 000 lexikálních jednotek²⁾.

Měla jsem k dispozici podrobné instrukce³⁾ k výběru osobnostně relevantních slov

²⁾ Podle odhadu, který autorka provedla na základě náhodně vybraných stran (112 stran, 14 v každém dílu), obsahuje slovník 118 529 heslových slov; s tímto údajem jsme dále pracovali. Údaj ve slovníku stanovený lexikografy se týká počtu heslových slov se všemi významy (Filipec, březen 1984, osobní sdělení).

³⁾ Podrobné instrukce k vypisování slov ze slovníku a seznamy osobnostně relevantních přídavných jmen, atributivních podstatných jmen, typových podstatných jmen a sloves jsou k dispozici u autorky.

(přídavných jmen, atributivních podstatných jmen, typových podstatných jmen, sloves). Instrukce obsahovaly tři roviny, z nichž byla základní definice osobnostní relevance rozpracována. Vypisovala jsem ze slovníku na jednotlivé listy do sloupců čtyři kategorie osobnostně relevantních termínů a na tříbodové škále jsem zaznamenávala, do jaké míry znám význam každého termínu (1 – znám toto slovo, 2 – už jsem slovo někdy slyšela, ale mám pouze nejasnou představu, co by mohlo znamenat, 3 – nikdy jsem toto slovo neslyšela). Pokud bylo ve slovníku uvedeno, že se jedná o slovo knižní, řídce užívané, zastaralé, nářeční nebo básnické, zaznamenala jsem také tento údaj. V tabulce 2 jsou uvedeny některé termíny ze seznamů osobnostně relevantních slov.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Slovník spisovného jazyka českého neobsahuje údaj o počtu slov náležejících k jednotlivým slovním druhům. Počet slov podle jednotlivých slovních druhů byl stanoven odhadem z reprezentativního vzorku na 112 stránkách Slovníku spisovného ja-

Tab. 3 Frekvence výskytu přídavných jmen, podstatných jmen a sloves ve Slovníku spisovného jazyka českého

Frekvence výskytu osobnostně relevantních termínů v rámci uvedených slovních kategorií

Slovní kategorie	Počet heslových slov	Osobnostně relevantní term.	PHI koeficient
Přídavná jména	27 749 (23 %)	4 513 (16 %)	0.64
Atributivní Podstatná jména	54 230 (46 %)	3 910 (7 %)	0.32
Typová		2 809 (5 %)	0.59
Slovesa	32 661 (28 %)	2 374 (7 %)	0.59
Přídavná a podstatná jména, slovesa	114 640 (97 %)	13 606 (12 %)	
Ostatní slovní druhy (zájmena, číslovky atd.)	3 889 (3 %)		
Počet všech heslových slov ve slovníku	118 529		

zyka českého (viz tab. 3) Podle našeho odhadu slovník obsahuje nejvíce podstatných jmen (54 000, tj. 46 % z celkového počtu slov ve slovníku). Také v jiných jazycích (angličtina, němčina, holandština, italština, maďarština) je ze všech slovních druhů nejvíce podstatných jmen. V němčině je to dokonce 80 % a v holandštině 72 % všech slov. Druhý nejpočetnější slovní druh v češtině jsou slovesa (28 % slovní zásoby), přídavná jména tvoří 23 %, ostatní slovní druhy (např. zájmena, číslovky, příslovce) jsou ve slovníku zastoupeny 3 % z celkové slovní zásoby.

Údaje publikované lingvisty (Šmilauer, 1972) korespondují s našimi odhady. Ve Frekvenčním slovníku je mezi hesly 38,93 % podstatných jmen, 20,98 % přídavných jmen a 27,05 % sloves.

RELIABILITA SEZNAMŮ OSOBNOSTNĚ RELEVANTNÍCH TERMÍNŮ

Pro odhad shody mezi dvěma nezávislými posuzovateli při výběru osobnostně relevantních termínů ze slovníku jsme použili phi koeficient. Podle stejných instrukcí jako autorka vypisovala ze 48 náhodně vybraných stran ve slovníku (6 v každém díle) osobnostně relevantní termíny druhá psycholožka.

Z 48 stran slovníku vybrala autorka 32 osobnostně relevantních přídavných jmen, druhá posuzovatelka 33 a obě současně 23 přídavných jmen (phi koeficient 0.64).

Atributivních podstatných jmen vybrala autorka 46, druhá posuzovatelka 18, obě současně vybraly 13 atributivních podstatných jmen (phi koeficient 0.32). Velmi nízká hodnota phi koeficientu pro typová podstatná jména byla způsobena nepřesností instrukce. Autorka zařazovala při excerpci celého slovníku mezi atributivní podstatná jména také termíny, které nebyly ve slovníku vyznačeny jako samostatná heslová slova, ale byly uvedeny jako odvozeniny u přídavného jména (např. heslové slovo laskavý obsahovalo také podstatné jméno laskavost), kdežto druhá posuzovatelka zařadila pouze heslové slovo laskavý mezi osobnostně relevantní přídavná jména.

Typových podstatných jmen vybrala autorka z daného vzorku 19, druhá posuzovatelka 23, obě současně vybraly 12 typových podstatných jmen, phi koeficient tedy činí 0.54.

23 osobnostně relevantních sloves vypsala z 48 náhodně vybraných stránek slovníku autorka, 13 sloves bylo vybráno druhou posuzovatelkou a 12 osobnostně relevantních sloves vybraly obě posuzovatelky současně (phi koeficient 0.59).

FREKVENCE OSOBNOSTNĚ RELEVANTNÍCH TERMÍNŮ

V tab. 3 je uvedena frekvence osobnostně relevantních termínů. Z odhadnutého počtu 27 749 přídavných jmen bylo jako osobnostně relevantních vybráno 4 513, tj. 16 %. Čeština má méně osobnostně relevantních přídavných jmen než angličtina (15 000 viz Norman, 1967) a holandština (8 690 viz Brokken, 1978) a přibližně stej-

Tab. 4 Frekvence výskytu přídavných jmen, podstatných jmen a sloves v pěti evropských jazycích

Jazyk	Přídavná jména	Podstatná jména	Slovesa
Němčina	11 600 (12 %)	77 330 (80 %)	xxx
Holandština	11 493 (12 %)	69 279 (73 %)	7 500 (17 %)
Italština	21 700 (17 %)	71 400 (56 %)	xxx
Maďarština	9 500 (14 %)	36 500 (52 %)	13 500 (18 %)
Čeština	27 749 (23 %)	54 230 (46 %)	32 661 (28 %)

Tab. 5 Frekvence výskytu osobnostně relevantních termínů ve čtyřech slovních kategoriích v pěti evropských jazycích

Jazyk	Přídavná jména	Atributivní podstatná jm.	Typová podstatná jm.	Slovesa
Němčina	4 827 (42 %)	3 607 (5 %)	2 212 (3 %)	xxx
Holandština	8 690 (47 %)	xxx	8 450 (10,5 %)	1 557 (21 %)
Italština	4 437 (14 %)	3 236 (4,5 %)	3 337 (4,7 %)	xxx
Maďarština	3 360 (35 %)	2 114 (5,8 %)	1 225 (3,4 %)	xxx
Čeština	4 513 (16 %)	3 910 (7 %)	2 809 (5 %)	2 374 (7 %)

ný počet jako němčina, italština a maďarština (tab. 5). Srovnání počtu termínů, patřících k jednotlivým slovníkům, a osobnostně relevantních slov v různých jazycích je pouze velmi orientační (viz tab. 4 a 5). V jednotlivých jazycích byly použity slovníky různých rozsahů a osobnostně relevantní termíny byly vybírány podle různých instrukcí. V češtině je osobnostně relevantních 16 % přídavných jmen; tento počet kontrastuje se 76 % v holandštině a 45 % v němčině. Velké procentuální rozdíly jsou pravděpodobně způsobeny použitím různě rozsáhlých slovníků.

Atributivních podstatných jmen je o něco více (3 910, tj. 7 % z celkového počtu podstatných jmen) než typových podstatných jmen (2 809, tj. 5 % z celkového počtu podstatných jmen). Výsledky lze porovnat s výsledky analýzy německého Wahringova slovníku, neboť pro výběr slov byla užitá stejná kritéria v češtině i v němčině. V němčině bylo jako osobnostně relevantních zařazeno pouze 8 % podstatných jmen. Větší počet zaujímají atributivní podstatná jména, méně je typových. Ze značného rozdílu mezi počtem osobnostně relevantních přídavných jmen (42 %) a podstatných jmen (8 %) vyplývá, že německý slovník, užívaný pro popis osobnosti, je tvořen převážně přídavnými jmény. Oproti tomu výsledky analýzy Slovníku spisovného jazyka českého ukazují vyrovnanější počty osobnostně relevantních termínů (16 % přídavných jmen, 12 % podstatných jmen). V italštině a maďarštině je procento osobnostně relevantních podstatných jmen menší než procento osobnostně relevantních přídavných jmen, v angličtině a holandštině nebyla podstatná jména rozdělena do dvou samostatných kategorií.

Podle analýzy typových podstatných jmen můžeme v češtině stanovit některé charakteristiky, shodné s charakteristikami anglických (Goldberg, 1981) a německých typových podstatných jmen (Angleitner a kol., 1990). V seznamu typových podstatných jmen (viz tab. 2) je více metaforických, slangových a neformálních termínů než v seznamech atributivních podstatných jmen, přídavných jmen a sloves. Mezi typovými podstatnými jmény bylo také nejvíce slov, která byla hodnocena jako neznámá nebo nejasná. Takto bylo hodnoceno 20 % ze všech typových podstatných jmen, 13 % přídavných jmen, 10 % atributivních podstatných jmen a sloves. Hodnocení „významové jasnosti“ provedené pouze autorkou je jen orientační.

Naše postřehy se shodují s názory Cantorové a Mischela (1979), podle nichž typová podstatná jména evokují asociace a podněcují obrazotvornost více než vlastnosti. Goldberg (1982) o typových podstatných jménech tvrdí, že jsou v hodnocení extrémnější a polarizovanější než přídavná jména. Další empirické výzkumy by měly prověřit platnost stanovených hypotéz.

S osobnostně relevantními slovesy pracovali pouze holandští badatelé (De Raad, Mulder, Kloosterman, Hofstee, 1988). Vzhledem k metodologickým odlišnostem i odlišnostem mezi slovesy v germánských a slovanských jazycích, lze jejich výsledky srovnávat s předloženými jen přibližně. Ze Slovníku spisovného jazyka českého bylo vybráno 2 374 osobnostně relevantních sloves (7 % z celkového počtu). Holandští autoři započali redukci s výchozím počtem 1 557 osobnostně relevantních sloves, tj. 21 % z celkového počtu.

Pokud hodnotíme přídavná jména, oba druhy podstatných jmen i slovesa společně, pak jako osobnostně relevantní bylo hodnoceno 13 606 termínů (tj. 12 %). Tento počet je srovnatelný s výsledky v němčině a kontrastuje s výsledky získanými Normanem (1967), který zjistil, že pouze 5 % slov v americké angličtině je osobnostně relevantních. Znovu však podotýkáme, že rozdíl je způsoben především jinými kritérii, která pro výběr osobnostně relevantních slov Norman použil.

SÉMANTICKÁ REDUKCE SEZNAMŮ OSOBNOSTNĚ RELEVANTNÍCH TERMÍNŮ

Slovník spisovného jazyka českého uvádí údaje o tom, zda je termín knižní, řídce užívaný, zastaralý, nářeční nebo básnický. Takto označená osobnostně relevantní slova byla ze seznamů vyloučena.

Tab. 6 Přehled počtu vyloučených termínů s příklady ve čtyřech slovních kategoriích, v závorce je uvedeno procento, které tvoří vyloučené termíny z celkového počtu termínů v jednotlivých slovních kategoriích

Vyloučená slova	Přídavná jména	Atributivní podstatná jm.	Typová podstatná jm.	Slovesa	Celkem
Knižní	68 (1,5 %) abruptní, janusovský, atd.	28 (0,71 %) adorace, elokvence atd.	20 (0,71 %) libertin, tartyf atd.	14 (0,58 %) adorovati, krušnit atd.	130
Řídce užívaná	586 (13 %) složeniny s předponou <i>divo</i> , <i>hrůzo</i> , <i>silno</i> , <i>temno</i> , atd.	253 (6,47 %) čarovnada, opeslictví, atd.	455 (16,19 %) bandur krasomil, řitilezec atd.	140 (5,89 %) hejskovati, sršatiěti, atd.	1 435
Zastaralá	150 (3,32 %) akuratesní, kalokrevný, atd.	68 (1,73 %) galanthome, muca, atd.	105 (3,73 %) balbous, rufián, atd.	39 (1,64 %) kunýrovat, marletovat, atd.	362
Nářeční	25 (0,55 %) pejšořivý, šumný, atd.	4 (0,10 %) mraček, atd.	38 (1,35 %) gyzd, maškrta, atd.	18 (0,75 %) balácat, pejšořit se, atd.	85
Osobnostně* nerelevantní	82 (1,81) dnešní, raněný, atd.	32 (1,13 %) holčice, chlapčok, atd.	8 (0,20 %) rada, risiko		122
Zdrobněliny**	53 (1,17 %) bídňoučký, slaboučký, atd.	-	-	-	53
Dokonavá***	-	-	-	124 (5,22 %) dojmouti, vcítiti se, atd.	124
Celkem	965 (21,38 %)	650 (23,13 %)	361 (9,235 %)	335 (14,11 %)	2 311 16,98 %

Poznámky:

* Při revizi seznamu posuzovatelka dodatečně vyloučila termíny, o nichž se domnívala, že nejsou osobnostně relevantní.

** Při sémantické redukci seznamů byly vyloučeny zdrobněliny utvořené od slov již v seznamu obsažených (např. v seznamu byla slova *bídňný*, *slabý*, a proto byla slova *bídňoučký*, *slaboučký* vyloučena).

*** V seznamu sloves byla ponechána pouze slovesa v nedokonavém vidu. Nedokonavý tvar slovesa pokládáme za psychologicky nosnější, protože vyjadřuje děj trvalejší, stabilnější v čase.

V tab. 6 jsou uvedeny údaje o počtu slov vyloučených v jednotlivých kategoriích.

ÚPLNOST SEZNAMU ČESKÝCH OSOBNOSTNĚ RELEVANTNÍCH PŘÍDAVNÝCH JMEN

V češtině jsme nenašli žádný seznam osobnostních deskriptorů, ani žádný původní nebo přeložený inventář osobnostně relevantních přídatných jmen, užívaný v psychologické praxi. Prověření úplnosti seznamu českých osobnostně relevantních přídatných jmen bylo proto možné pouze na základě překladu německého seznamu (Angleitner, John, Ostendorf, v tisku) 5 160 osobnostně relevantních přídatných jmen (Řehulková, 1992; nepublikovaný rukopis), který autoři doplnili o termíny neobsažené ve Wahringově slovníku (psychologické termíny – např. altruistický, cyklotýmní, frustrovaný atd. a přídatná jména slovesná s psychologickým významem, např. demoralizující, kompromitující, moralizující). Slova, která nejsou obsažena ve Slovníku spisovného jazyka českého a která se v našem seznamu objevila, byla vybrána z uvedeného překladu německých osobnostně relevantních výrazů. Z přeloženého německého seznamu bylo vybráno celkem 597 osobnostně relevantních přídatných jmen. Závěrečný seznam českých osobnostně relevantních přídatných jmen obsahuje 4 145 slov.

Tab. 7 Počty osobnostně relevantních slov v jednotlivých slovních kategoriích po sémantické redukci a konfrontaci osobnostně relevantních přídatných jmen s německým seznamem

Druh osob. relevantních slov	Počet slov neredukovaného seznamu	Počet vyloučených slov	Počet slov redukováného seznamu	Počet slov dodaných z něm. překladu	Konečný počet slov
Přídatná jm.	4 513	965	3 548	597	4 145
Typová podstatná jm.	2 809	650	2 159		
Atributivní podstatná jm.	3 910	361	3 549		
Slovesa	2 374	335	2 039		
Celkem	13 606	2 311	11 295		

V tab. 7 jsou uvedeny počty vyloučených slov v jednotlivých slovních kategoriích, počty termínů v redukováných seznamech a počet termínů doplněných z překladu německého seznamu osobnostně relevantních přídatných jmen.

ZÁVĚRY

Podle předem stanovených instrukcí byly vytvořeny seznamy čtyř kategorií osobnostně relevantních termínů (1. přídatných jmen, 2. atributivních podstatných jmen, 3. typových podstatných jmen a 4. sloves) a byla provedena jejich sémantická redukce. Jednotlivé seznamy osobnostně relevantních termínů jsou podkladem pro systematické a detailní taxonomie těchto termínů.

LITERATURA

- Allport, G. W. – Odbert, H. S.: Trait-names: A psycho-lexical study. *Psychological Monographs*, 47, 1936, č. 211, s. 1–38.
- Angleitner, A. – Ostendorf, F. – John, O. P.: Towards a taxonomy of personality descriptors in German: A psycho-lexical study. *European Journal of Personality*, 4, 1990, s. 89–118.
- Angleitner, A. – John, O. P. – Ostendorf, F.: A taxonomy of German personality descriptive terms (v tisku).
- Brokken, F. B.: The language of personality. (Doktorská disertace.) Groningen 1978, 122 s. – Rijksuniversiteit te Groningen.
- Cantor, N. – Mischel, W.: Prototypes in person perception. In: L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 12, New York, Academic Press, 1979.
- Čermák, I. – Hřebíčková, M. – Osecká, L.: Lexikální přístup k osobnosti III: Ověřování „Big Five“. *Čs. psychologie*, 38, 1994, č. 1, s. 43–52.
- De Raad, B. – Mulder, E. – Kloosterman, K. – Hofstee, W. K. B.: Personality-descriptive verbs. *European Journal of Personality*, 2, 1988, s. 81–96.
- Forzi, M. – Arcuri, L. – Fontana, R. M. – Di Blas, L. – Tortul, M.: Towards a taxonomy of Italian personality-descriptive terms. Fifth EAPP Conference, Roma – Italy 1990; EAPP.
- Goldberg, L. R.: Language and individual differences: The search for universals in personality lexicons. In: L. Wheeler (Ed.), *Review of Personality and Social Psychology*, 2, 1981, s. 141–165.
- Goldberg, L.: From Ace to Zombie: Some explorations in the language of personality. In: C. D. Spielberger, N. Butcher (Eds.), *Advances in Personality Assessment*, 1, 1982, s. 203–234.
- Hřebíčková, M.: Lexikální přístup k osobnosti I: Historický přehled taxonomických výzkumů. *Čs. psychologie*, 37, 1993, č. 5, s. 455–468.
- Hřebíčková, M. – Čermák, I. – Osecká, L.: Lexikální přístup k osobnosti II: Pětifaktorová struktura popisu osobnosti založená na analýze lexika. *Čs. psychologie*, 37, 1993, č. 6, s. 491–500.
- John, O. – Goldberg, L. R. – Angleitner, A.: Better than the alphabet: Taxonomies of personality-descriptive terms in English, Dutch, and German. In: H. Bonarius, G. Van Heck, N. Smid (Eds.), *Personality Psychology in Europe: Theoretical and Empirical Developments*, 1, 1984, s. 83–100.
- John, O. – Angleitner, A. – Ostendorf, F.: The lexical approach to personality: A historical review of trait taxonomic research. *European Journal of Personality*, 2, 1988, s. 171–203.
- John, O.: The „Big Five“ factor taxonomy: Dimensions of personality in the natural language and in questionnaires. In: L. A. Pervin (Ed.), *Handbook of Personality: Theory and Research*. The Guilford Press, New York 1990, s. 66–100.
- Norman, W. T.: 2 800 Personality trait descriptors: Normative operating characteristic for a university population. Department of Psychology, University of Michigan, 1967.
- Řehulková, O.: Překlad seznamu 5 101 německých osobnostně relevantních adjektiv. Psychologický ústav AV ČR, Brno 1993. (Nepublikovaný rukopis.)
- Slovník spisovného jazyka českého I. – VIII. Praha, Academia, 1989.
- Szirmák, S.: Constructing the list of Hungarian personality descriptive terms. Sixth EAPP Conference. Groningen, The Netherlands 1992, EAPP.
- Šmilauer, V.: *Nauka o českém jazyku*. Praha, SPN 1972.

SOUHRN

Cílem článku, volně navazujícího na předchozí tři teoretické studie, je prezentovat postup a výsledky při vytváření seznamů osobnostně relevantních termínů.

Podle předem stanovených instrukcí byly ze Slovníku spisovného jazyka českého excerptovány čtyři kategorie osobnostně relevantních termínů – 1. přídavná jména (líný), 2. atributivní podstatná jména (lenost), 3. typová podstatná jména (lenoch), 4. slovesa (lenošit) – a byla provedena jejich sémantická redukce.

Zjistili jsme, že 16 % přídavných jmen je potenciálně osobnostně relevantních. Osobnostně relevantních atributivních podstatných jmen je o něco více (7 %) než typových (5 %). Mezi slovesy bylo jako osobnostně relevantní hodnoceno 7 % termínů.

Výsledky srovnáváme s údaji z lexikálních studií v pěti evropských jazycích.

Jednotlivé seznamy osobnostně relevantních termínů jsou podkladem pro systematické a detailní taxonomie těchto termínů.